

Nietzsche's "Will": A Necessary Illusion

Boryana Uzunova

boryana.uzunova@abv.bg

Abstract: Casting a panoramic glance at the work of Friedrich Nietzsche, we cannot but agree that jolting of viewpoints taken for granted by his contemporaries remains an unwavering motif in the German philosopher's thinking. His destabilizing ethos, however, is not an end in itself - it only clears the way for a transformation of values to take place. An interesting question that arises with regards to this reassessment is to what extent it manages to meet the requirements of its creator and whether it succeeds in avoiding those same delusions it tries to be a remedy of. In an attempt to account for some of the tension points in this transition to the values of the future, this article will trace it, focusing on the concept of will.

Keywords: Will as cause, four great errors, eternal recurrence, will to power, a new evaluation.

“Волята” при Ницше – една необходима илюзия

Боряна Узунова

boryana.uzunova@abv.bg

Резюме: Хвърляйки панорамен поглед над творчеството на Фридрих Ницше, няма как да не се съгласим, че един от неизменните мотиви на мисленето му се изразява в разколебаване на положения, приемани за даденост от съвременниците му. Този дестабилизиращ патос обаче не е самоцелен – той само разчиства пътя пред трансформацията на стойности от всякакво естество. Интересен е въпросът доколко тази преоценка успява да отговори на условията на създателя си и дали не изпада в същите заблуди, от които се опитва да избяга. В опит да си даде сметка за някои пунктове на напрежение във въпросната преоценка, статията ще проследи описания от немския философ преход към ценностите на бъдещето във фокуса на понятието за воля.

Ключови думи: Волята като причина, четирите велики заблуди, вечното възвръщане, воля за власт, преоценка на ценностите.

В често завоалирания, понякога опоектизиращо архаизиран, друг път рошав или афористично стилизиран стил на Фридрих Ницше не е лесно да се изведат категорични систематизиращи мотиви, но безспорно един от тези мотиви е усилието му по дестабилизиране скелето на очевидности от всякакво естество и изтъкването на техния псевдоаксиоматичен характер. В същото време целта на немския философ не е само да лишава от основания, да руши стойности. Деструкцията е с цел трансформация, в нея не се постоянства, тя е само преход към нов ценностен мироглед – ценностния мироглед на бъдещето. Дотук добре, рушим старото – заедно с предпоставките му, – за да създадем ново, ново не само по съдържание, но и като подход. Има обаче нещо, което като да смуцава така подредения ход на метаморфозата. Възможно ли е добре смазаната машина на “прераждането” в свръхчовек да поскъръцва тук-таме? Човекът на бъдещето изглежда подозрително да се обръща към някои от същите опорни точки, от които е лишил предшественика си. Дали тук следва да говорим за научна некоректност или могат да се открият и други мотиви зад на пръв поглед озадачаващото връщане към преждеотреченото? Ницшевата концепция за волята – като една от тези проблемни опорни точки – играе особена роля в лабиринта на гореспоменатия преход. Настоящата статия ще си постави за цел да проследи различните ѝ превъплъщения по неравните друмища на преоценката на ценностите, хвърляйки светлина към някои потенциално проблематични моменти и намирайки мостове към техните потенциални решения.

Но нека започна размишлението си, обръщайки внимание най-напред на “злото”. В първия раздел от *Към генеалогията на морала* Ницше дава своята интерпретация на произхода – а с това и на смисъла – на категорията “зло”. Разказът, разбира се, е далеч от неутрално описание, но такива при нашия автор цялостно липсват, така че това ни най-малко не ни изненадва. Въвеждането на “злото” по този начин е част от засягащото почти всички теми на Ницшеовото творчество подкопаване на устоите на приемани за непоклатими смислово-ценностни дуализми в сферата на метафизиката, морала и познанието. На категорията “зло” също няма да ѝ се размине. В разгърнатата от Ницше история на фокус е напрежението между двете опозиции – “добро и лошо” и “добро и зло” – и контекстите, които ги пораждат. “Доброто” в двете постановки функционира по различен начин. Дори самото това, че в различни исторически времена се е боравело с различно по смисъла си понятие за добро, вече е солиден удар по приемането, че моралните стойности имат непреходен характер. Но Ницше не спира дотук. По-изначалното “добро” – в исторически, но и в ценностен план – според него е “доброто” от двойката “добро – лошо”, което носи доста различно съдържание от приетото за даденост от неговите съвременници:

“[...] открих, че всички [названия на “доброто”] препращат към *едно и също преобразуване на понятията*, че навсякъде “аристократичен”, “благороден” в съсловния смисъл е основното понятие, от което по необходимост се развива понятието “добър” в смисъл на “душевно благороден”, “аристократичен”, на “душевно извисен”, “душевно привилегирован”: развитие, протичащо винаги паралелно с едно друго, при

което понятията “подъл”, “плебейски”, “низък” в крайна сметка преминават в понятието “лош”.” (Nietzsche, 2000 стр. 22)

“Доброто” и “лошото” са категории от един свят, в който позитивната морална оценка е преминала постепенно от характеристика на социалния ранг и високата обществена позиция към качество, присъщо на самите представители на привилегированите прослойки. Тъй или инак, става въпрос за определение, отнасящо се до издигнатото благородническо съсловие. Да си добър не само не е присъщо всекиму, но и няма как да бъде, доколкото това е характеристика, която – подобно на аристократичността – е привилегия на малцината. По силата на това определение всички останали, по-низшите класи, плебеите, са по дефиниция “лоши”.

Противно на това понятие за добро, “доброто” от двойката “добро – зло” е универсална добродетел, към която всички би следвало да се стремят и която е постижима за всички. Нейната дефиниция е производна на тази на “злото”, според която като зло се определя всяко действие и помисъл, чиято цел е да ощети другия. Добро, съответно, е всяко действие или помисъл, които изразяват съпричастие, алтруизъм и грижа. Тук става въпрос за ценност, която е универсално приемана и достъпна и която обслужва една постановка за равенството между хората като висш идеал. Интересното е, че според Ницше водещото определение в тази ценностна координатна ос е това на “злото”. Негодуванието срещу върховенството на малка група издигнати и силни хора, “господарите”, предизвиква реакция у потиснатите слаби, “робите”, и последните отвърщат с “духовно отмъщение”, със своеобразно “въстание на робите в морала”. (Nietzsche, 2000 стр. 28-29) Лишени от способността да се борят срещу “господарите”, смачкани под мощта на тяхната духовна и физическа сила и достолепие, у “робите” се надига все по-обсебващ ропот, култивира се злоба от безсилие. Тази комплексна настроеност на “слабите” Ницше нарича *ressentiment*. И из нейното лоно се ражда стратегията за морално наказване на “силните” чрез едно преобръщане на ценностите. Това, което дотогава е било добро и благородно, вече ще влиза в една нова категория – “зло”. “Господарите” ще се видят от другата страна на ценностната стълбица, доскорошните им достойнства ще бъдат вече заклеимявани и порицавани. И чак когато “злото” получи своето определение – като това, което “слабите” не са, като това, което са другите, – тогава “доброто” ще се сдобие и то със съдържание: “доброто” ще е противоположното на “злото”.

“[...] за да възникне, моралът на робите винаги се нуждае преди всичко от противостоящ и външен свят, казано на езика на физиологията, той се нуждае от външни дразнения, за да може изобщо да съществува – неговата акция в основата си е реакция. Обратен е случаят с аристократичния начин на оценка: той действа и израства спонтанно, той търси своята противоположност единствено за да може с още по-голяма благодарност и ликувайки още повече, да каже на себе си *Да [...]*.” (Nietzsche, 2000 стр. 32)

По логиката на Ницше “аристократичният морал” спонтанно и независимо полага своето понятие “добър”, приписвайки го на всяка “силна, свободна и жизнерадостна активност”, предпоставка за която са “мощна телесност” и “цъфтящо, изобилно, дори

преливащо здраве” (Nietzsche, 2000 стр. 27). Докато “робският морал” определя себе си някак косвено, отричайки другото, чуждото. Неговият принцип е реактивен, главната му смислова ос е насочена към това да вмени вина у носителите на висши ценности според прежния принцип. Чак след това и във връзка с него се фиксира и главната позитивна ценност на новия морал. Първо антиаристократизъм, а след това равенство; първо антипървенствуване, а след това съпричастие и взаимопомощ. Физически изпитите, абстрахирали телесното, враждебни на активността и отдадени на размишление аскетични жреци са първенците на този нов “анти”-морал. Едно възплъщение на новото “добро”, поставило в сърцевината си осъждането на празнуващата сама себе си жизненост.

В тази постановка новият морал – моралът на *ressentiment* – е резултат на една по-скоро пасивна позиция. Тук нямаме спонтанния съзидател, твореца на ценности из себе си на предишния морал, а притворения, безпомощен получател на потискащи го ценности, чийто единствен извор на морални координати е собственото му неудовлетворение. И единственият му ход е да преинтерпретира силата като осъдителна, а собствената си слабост като благородна. Това можем да видим като своеобразно адаптиране на светогледа от страна на “слабия”, който започва да представя собствената си заварена позиция като нещо желано и търсено, резултат от нарочна саможертва:

“[...] така сякаш самата слабост на слабия – това означава неговата *същност*, неговата дейност, цялата негова единствена, неизбежна, несменяема действителност – е доброволно деяние, нещо желано, предпочитано, някакво *действие*, някаква *заслуга*.” (Nietzsche, 2000 стр. 43)

Освен пасивността на позицията, изразяваща се във водещата роля на чуждата ценност, преинтерпретирана като негативна, и така в косвения произход на добродетелта, в новия морал можем да припознаем още една характеристика. Става въпрос за начина, по който “робите” пресъздават собствената си слабост като сила, как променят наратива на завареното си положение, изговаряйки го като пожелано. Важно за нас е да отбележим, че този ход на преосмисляне Ницше тук оценява като нещо негативно, като нещо недостойно. По-нататък ще се върнем отново на този въпрос.

Но сега да обърнем внимание на друга Нищшева тема, а именно на илюзорността на представата за волята като причина за нашите действия. Случаят с волята е само пример за по-общото объркване между причина и следствие според Ницше. Може би най-спретнато и пълно позицията му по този въпрос е изразена в частта “Четири големи заблуди” от *Залезът на боговете* (Nietzsche, 1992). Там четем, че една от големите заблуди относно различни феномени на съзнанието и тяхната функция е, че могат да бъдат причина или мотив на действията ни (друг е въпросът доколко самите те не са заблуда). Представата за волята като причина стои в основата на това объркване. На нея се базират и други заблуди – като “аза”, “субекта” или “съзнанието” като причини. Волята според Ницше е просто придружаващо действието феномен:

““Вътрешният мир” е изпълнен с измами и заблуди – и една от тях е волята. Тази воля вече не движи нищо, а също така и не обяснява следствията – тя просто придружава процесите, значи напълно можем да минем и без нея. Друго заблудение е така

нареченият “мотив”. Той е просто един повърхностен феномен на съзнанието, нещо близко, съпътстващо действието, което по-скоро прикрива, отколкото представя причините, предизвикали това действие.” (Nietzsche, 1992 раздел 3)

Вярата във волята като причина дотолкова надълбоко е залегнала в хората, че те пренасят причинността и причиняването от вътрешния си свят в света извън него (Nietzsche, 2016 483) (Nietzsche, 1992, раздел 3). Сякаш всичко в света се осмисля през взаимодействието на субект и предикат или причина и следствие – всяко нещо се вижда като резултат, продукт на нарочна дейност, зад която стои деец. Виждането на реда в света през призмата на причинно-следствеността според Ницше ражда илюзии. Неслучайно във връзка с тази негова позиция Хана Арент го оприличава на Хюм (Arendt, 1981 р. 167). Става въпрос за наложена от човека оптика, подхранвана от превърнатия в мисловен навик спомен, че един тип събитие следва друг, но и още повече от здравата вяра, че зад всяко събитие стои интенция и причиняващ субект. (Nietzsche, 2[83]) Причината за някакво събитие Ницше вижда като хронологически появяваща се след самото събитие и осмисляща постфактум последното като нейно следствие. Тя, така да се каже, се притуря към събитията, внасяйки в света измерението на целесъобразността. Първо имаме събитие, после това събитие се осмисля като нечие произведение и чак с това по логическата верига се отваря и мястото на причината. Човек всъщност няма собствено опит за причина – дори що се отнася до личните му действия. Онова, което той спонтанно приема за причина, усещането за сила, което придобива непосредствено преди да извърши някакъв акт, предизвикано от представата, че може да го извърши, всъщност не е никаква причина, а просто един епифеномен на действието, едно съпътстващо го чувство. Самото това, че едно явление на съзнанието може да е причина за механистично движение, е според Ницше вече никак несериозно. (Nietzsche, 24[9]) (Nietzsche, 2016 670)

Хората, значи, поддържат една фалшива представа за света, според която той се изгражда като продукт на нечия интенция, като резултат от нечия воля. В тази картинка много добре се вписва недолюбваният от немския философ религиозен светоглед. В измерението на световния ред този интенционален принцип лесно добива чертите на бога като причина, а в по-интересуващото ни тук измерение на човешкото той взема облика на тезата за свободната воля. Там, където има свободна воля, има и отговорност. Ако човешката дейност е резултат от собствено желание, ако нещата в света се причиняват, а причинителите им не са вплетени в зависимостите на необходимостта, а напротив, интенцията им е свободна, то те са отговорни за случващото се, а значи и могат да носят вина за него:

“Навсякъде, където се търси отговорност, присъства и инстинктът на волята за наказание и осъждане. Разобличава се невинността на бѣдното, като се привнася някакво “желание” на волята, отнасящо се до акта на “отговорността” – учението за волята е изнамерено с цел наказание, т.е. за да се посочи виновен. [...] Хората се посочват като “свободни”, за да могат да бѣдат съдени, наказвани, за да могат да бѣдат виновни – следователно всяко действие би трябвало да бѣде пожелано от волята,

произходът на всяко действие би трябвало да се търси в съзнанието.” (Nietzsche, 1992, раздел 7)

Свободната воля в този смисъл е инструмент на една религия на наказанието, в чиято подредба на света основна движеща сила е интенцията. Но Ницше, както видяхме, отрича валидността на една подобна постановка. Човекът според него се оказва в един заварен свят, за чийто ред не е отговорен, в който не е вложен смисъл и който не се случва според цел. Самият човек също не се развива по мярата на някакви принципи и идеали, насочван в определени, ценностно правилни посоки. Всъщност всичко в света е безцелно, безсмислено, и предопределено, т.е. необходимо. Ницше нарича това “невинност на всяко ставане” [*]. С други думи то е неутрално, изчистено от всякакъв ценностен показател, лишено от нарочна насоченост и за него никой не носи отговорност, нито може да му повлияе. И човекът е част от това цяло. Той не стои спрямо света като агент спрямо реципиент, а като интегрална част от едно цяло. (Nietzsche, 1992, раздел 8)

Един такъв свят обаче не е никак уютен за човека. Той се оказва “захвърлен” (да използваме този Хайдегеров термин) във водовъртежа на един лишен от смисъл и ценност светови поток, в който той самият е също толкова инертен и непредумишлен, колкото всичко останало. Лишен от отговорност, човекът заварва себе си лишен и от каквото и да било активно начало. Това положение Ницше вижда като положително, доколкото в отхвърлянето на бога, религията, изкуствено наложените ценности, вината, отговорността и наказанието той вижда своеобразно освобождаване на света, сваляне оковите на съществуването (Nietzsche, 1992, раздел 8). В същото време веднага се заражда едно напрежение. Такава свобода носи и безприютност, лишено от морална координатна система, тревожна липса на смислови основания. С това Ницше си обяснява нуждата на хората да наслагват върху действителността всякакви илюзорни обяснителни схеми, само и само за да отнемат от неговата страшна чуждост. Непознатото ги потиска и плаши и те са склонни да приемат много бързо някакви вече познати им обяснения, разигравани постановки. Да сведе непознатото до познато с цената на всичко е “още първият инстинкт” на човека. (Nietzsche, 1992, раздел 5).

Тук се натъкнахме на един интересен пункт на напрежение. Очевидно е, че Ницше се отнася неприемащо към подобен тип полагане на основания – полагане от страх, по навик, от конформизъм или в търсене на механизъм за манипулация; във всеки случай “изкуствено”. Патосът на цялото му творчество е насочен срещу възприети за даденост и приемани за неподлежащи на съмнение положения и съответно на това логично е да насочва усилията си към това да освободи човечеството от тях, като ги атакува, подкопае и осмее. В същото време обаче на места четем признанието му, че човекът всъщност не може да живее в такъв вакуум, че това осъзнаване на превратността на ценностите и интерпретациите е от първостепенна важност, но човек не може да живее в атмосферата на този разреден въздух твърде дълго. Рано или късно (и по-скоро рано) той трябва да избере път, да приеме някакви ценности, да насложи смисли, да се обкръжи от един подредим свят. Усилието по-скоро е насочено към това да отправи едно предупреждение, да обезоръжи тенденциите към безвъпросно приемане дори и на

най-фундаментални и уж аксиоматични постановки. Но то не значи, че трябва да се постоянства в такова безгравитационно пребиваване. Отхвърляме подредеността, без да можем да живеем без такава, отричаме основателността на ценностите, но оставаме изгубени без тях.

Да позволим на този казус за малко да отлежи и да обърнем внимание на хипотезата, учението или мисловния експеримент (сякаш по малко и от трите) на Ницше за вечното възвръщане. Става въпрос за гледище, според което светът съществува в едно безкрайно състояние на развитие, но без да има структурата на начало, среда и край. Той е вечно подвижен, в раждане и умиране, без да достига някаква точка на крайно равновесие, при което всичко да може да застине и промяната да спре. Няма първопричина, цел, прогрес, насочено развитие, възможно равновесие, в което всяко ставане да бъде веднъж завинаги успокоено и постоянстващо в някакво биване. Ако да би имало такъв вариант, казва ни Ницше (Nietzsche, 2016 1066), вече отдавна е щял да бъдат реализиран. Ако светът може да се дефинира посредством определено множество от действащи сили в комбинация с определено количество от центрове на тези сили, то може да се изведе, че съществува краен брой на възможни комбинации от светово съдържание. Което пък от своя страна води до заключението, че в безкрайност от време всички тези комбинации ще са се реализирали, и то безкрайно много пъти. Времето, значи, тече циклично, светът преминава безкраен брой пъти през всички свои възможни превъплъщения – и то в еднакъв ред, защото всяко една комбинация води до същата поредица от комбинации, до каквито е водила и предния път. (Тук сякаш Ницше приема, че причинно-следствеността е по-определяща и обективна, отколкото на други места, но така или иначе не ни е толкова важна тук доказателствената сила на аргументите в подкрепа на тезата за вечното възвръщане.)

“Този мой Дионисиев свят на вечното себесъздаване, на вечното себеразрушаване, този свят-мистерия на двойната чувствена наслада, това мое “отвъд доброто и злото”, без цел, освен ако в щастието на кръга не лежи някаква цел, без воля, освен ако кръгът не изпитва добра воля към самия себе си, – искате ли име за този свят? Решение за всичките му загадки? Една светлина също и за вас, вас най-скритите, най-силните, най-неустрашимите, най-полунощните? – Този свят е волята за власт – и нищо повече!” (Nietzsche, 2016 1067)

Това е светът като воля за власт или светът като воля за постоянно разгръщане, жизненост и себеотстояване. Но този свят няма цел и смисъл отвъд тази своя безпределна и неутолима жизненост. Човекът е въввлечен в целия този водовъртеж и няма никакви универсални ценностни устои, на които да стъпи, нито пък може да се надява да привнесе ред чрез бог или чрез собственото си съзнание като матрица на зададени принципи. Всяка надежда нещо в това отношение да се промени е безоснователна – всичко, което се случва и ще се случва, вече се е случвало много пъти. И ще се случва много пъти. Осъзнаването на безкрайната повторимост на безцелната промяна добавя и един нюанс на безизходност към състоянието на изгубеност на човека.

Не бива съвсем да изпусваме от поглед и позитивното измерение на подобно положение. То ни връща назад към произхода на морала и *ressentiment*. Както вече обърнахме внимание, понятието “зло” според Ницше е плод на безпомощността на слабите, които негодувайки срещу надмощието на силните, търсят начин да zlepоставят тяхното мислене и поведение. Решението е да го обявят за зло. Религиозният морал – или “робският морал” – така е форма на отмъщение на слабите спрямо силните, задето последните са наложили своята воля над тях и са ги превърнали в потиснати. Ако обаче погледнем всичко това през призмата на учението за вечното възвръщане и неучастието на личната отговорност на хората в развитието на събитията в света, липсата на свободна воля започва да носи някакво облекчение. Когато в реда на света се провиди своего рода необходимост, тогава залогът на човешкото участие някак олеква. *Ressentiment* е емоция на уязвения, на този, който не е съумял да се наложи, който е допуснал да бъде побеждаван отново и отново. Но ако не става въпрос за това нещо да се допусне или не, някой да сполучи или не, ако всички светови и междучовешки разигравания са просто част от безкрайно повтарящо се, изчерпващо всички възможни комбинации безспирно и необходимо движение, то къде тук има място за *ressentiment* на човек към човека; какво въобще може да се постигне чрез отмъщение? Лишаването от отговорност за собствената му съдба разтоварва от бремето на потиснатия.

Хана Арент (Arendt, 1981 pp. 168-169) има интересен поглед върху ефекта, който вечното възвръщане оказва върху *ressentiment*. Според нея сблъсъкът на волята с миналото е това, което предизвиква Ницше да експериментира с тезата за вечното възвръщане. Както видяхме, последният вижда *ressentiment* като предизвикан от усещането за безсилие на волята на слабия да се наложи върху силния. Но в каква насока може да се открие най-голямото безсилие на волята, спрямо какво най-явно се проявява това “искам, но не мога”, което предизвиква жаждата за отмъщение? Спрямо миналото, разбира се – това, което вече се е случило, не можем да променим; относно отминалото сме абсолютно безсилни – “наказваме, защото не можем да върнем назад онова, което вече е сторено”. С вечното възвръщане и обвързаното с него снемане функциите на волята като водещ фактор за развитието на каквото и да било, безвъзвратността на миналото спира да тегне с такава страшна сила, защото не ние сме тези, които са го допуснали. Нещо повече – отминалите събития са не просто въпрос на случайност, на която не сме съумели да повлияем, те стоят в неизбежната поредица на постепенното самоизчерпване на всички светови сценарии – те са се случили, както са се случили, и ще продължат да се случват до безкрайност, както са се случвали досега. Този “мисловен експеримент” (защото за Арент вечното възвръщане е най-вече мисловен експеримент) успокоява слабия в неговото безсилие и размива озъбената маска на неговия *ressentiment*.

Във всеки случай Ницше ни води до положението, че да се види светът в същината му като лишен от изначални морални стойности, смислови дадености и задвижваща воля би приближило човечеството до състояние на изчистване от пагубния *ressentiment*, а с това и до отнемане на основната мотивация зад създаването и поддържането на една илюзорна и болестотворна система на морала – робския морал. А събарянето на

построеното върху заблуди е жизненоважна стъпка в правилната посока – все пак “за да се създаде една светиня, *трябва да бъде разрушена една светиня*” (Nietzsche, 2000 стр. 99). Но Ницше знае, че този изчистен, бихме могли да кажем дори “автентичен” модус на съществуване на човека, в който той е провидял през всички измамни надграждания, не е място, където може да пребивава задълго, без да изпадне в отчаяние и нихилизъм. Той не може да понесе едно съществуване без стойности, във вакуум и безтегловност. Ето че се връщаме към казуса, който за малко изоставихме, впускайки се в учението за вечното възвръщане. Онова измъчено положение, в което човек отрича старите стойности, защото са измамни, но не може да съществува без стойности. Какво може да се направи в такава ситуация? За да се приеме тази участ, нужно ни е някакво същество, което отива отвъд възможностите на човека такъв, какъвто ни е бил познат досега – нужен ни е свръхчовек.

“Този човек на бъдещето, който ще ни избави също от стария идеал, както и от това, *което трябва да израсне от него*, от голямото отвращение, от волята за *нищо*, от нихилизма, този удар на обедната камбана и на великото решение, отново освобождаващ волята, възвръщащ на земята нейната цел, а на човека неговата надежда, този антихрист и антинихилист, този победител на бога и на нищото – *той трябва да дойде някога.*” (Nietzsche, 2000 стр. 101)

Ерата на свръхчовека би осъществила интересен преход. Трябва да обърнем внимание, че “волята за нищо” на човека на миналото няма общо с онищостяването на волята, за което пледирал Ницше. “Волята за нищо” е крайният стадий на развитие, до който води себеусъвършенстването в ценностния код на властващия религиозен морал – от низвергване на физическото благоденствие, телесната жизненост и природните инстинкти през идеала на духовно извисената, самобичуваща се, вечно осакатена от нечистата съвест на изначалната човешка греховност, почти абстрактна в отхвърлянето на телесността фигура на аскета до отрицанието на всичко светово и волята за нищо. В този смисъл волята за нищо веднъж е самото постепенно самоосъзнаване на човека като неспособен подobaващо да отговори на високите морални изисквания, в резултат на което той е склонен да зачерква и отрича все повече аспекти на себе си и света, в който живее, доколкото ги вижда като враждебни на идеала. Но волята за нищо, вече в по-уталожена форма на нихилизма, е продукт и на последващото осъзнаване, че високите морални изисквания не идват от другаде, а от самия него, че те не отговарят на никаква действителност. Човекът на християнския морал (воден от висшето изискване за истинност на собствения си морал) постепенно започва да си дава сметка, че досегашната морална интерпретация на света, която е задавала смисловите му устои, е незадоволителна, че нищо от приеманото за висша ценност или реалност не може да бъде поставено на солидна основа. Йерархията се разпада, светът му се срива. В резултат на това разочарование той започва да се съмнява въобще във възможността да съществуват висши ценности, надвремевата им валидност е най-малкото подозрителна, всеки принцип изглежда заменим и с това се обезценява. Скептицизмът влиза в радикална фаза. (cf. Nietzsche, 2016, 1-11)

Но разликата между човека на бъдещето, който също е прозрял илюзорността на религиозния идеал и неговата насилственост, и човека на настоящето е, че последният става поле на противоречие. Той вече не може да вярва в моралните устои на стария идеал, но липсата на морални устои безкрайно го потиска. Тази отчаяна нужда от стойности, заложили някъде отвъд грешния ни свят, в някакво по-висше измерение или същество, е всъщност остатък именно от стария морал. За хората на този морал светът тук долу и неговите обитатели никога няма да бъдат достойни сами по себе си да бъдат носители на същински стойности.

“Този антагонизъм – да *не* ценим това, което познаваме, и да не *можем* да ценим повече онова, в което ни се иска лъжливо да вярваме – довежда до процес на разпад.

[...]

Това е *антиномията*:

Доколкото вярваме в морала, *осъждаме* съществуването.” (Nietzsche, 2016 5,6)

За човека на бъдещето обаче тази загуба на досегашните стойности е само етап на преход. Той не се оставя да изпадне в униние и нихилизъм, а обръща посоката на волята, “освобождава” я отново и “възвръща на земята нейната цел”. Заратустра ни дава указания как да се случи това (Nietzsche, 1990 стр. 154-156). Вместо да твори свободно, волята на човека е скована от мъка, смазана от измерението на “миналото свършено”, което остава вечно неовладяемо от нея. Назад тя не може да иска, на всичко вече случило се тя остава единствено “озлобена зрителка”. Безсилието ѝ поражда гняв у нея; за страданието си, тя отвърща с отмъщение. Това е вече обсъденият механизъм на *ressentiment*. Какво може да бъде избавлението от този порочен кръг?

“Да спасиш потъналото в миналото и всяко “тъй беше едно време”, да превъплътиш в едно “тъй го исках аз” – единствено това би означавало за мене спасение!

[...]

Всяко “минало свършено” е отломка, гатанка, ужасна случайност – докле творческата воля не каже: “Но тъй го исках аз”!” (Nietzsche, 1990 стр. 154, 156)

Спасението, значи, се крие в това да си отвоюваме миналото, като си речем, че всичко се е случило точно както ние сме го искали. Миналото не причинява вече фрустрация на волята, а ѝ носи успокоението на наредения по нейна мяра ред на събитията. Става въпрос за своего рода стоически ход. Настройваме волята си на вълните на света и така случващото се става поискано, а поисканото се случва. Волята триумфира, ведра и освободена, в нея няма място за отмъстителност. Илюзорната и насилена постройка на религиозния морал остава без подкрепа. Основанията на нихилизма също се размиват. Човекът на бъдещето не гледа на реалността с недоверие и неприязън, търсейки по-истински свят, по-свършено измерение. Той казва “да” и “амин” на живота, на тукашното, “благословител и утвърдител” е на този свят (Nietzsche, 1990 стр. 178). Така виждаме реализиран един не много лесен за удържане комплекс от изисквания: живот, неоснован на илюзии, непомрачен от *ressentiment*, неограбен от нихилизъм; живот на утвърждаването и себеутвърждаването.

Но сякаш има нещо тук, което буди определено подозрение, колебание, оставя въпросителни у нас, четящите. Човекът на бъдещето не се осланя на илюзии, но в същото време за него е важно да живее с усещането, че светът е съобразен с волята му. Нали волята като причина беше илюзия? Човекът на бъдещето “възвръща на земята нейната цел”, но нали светът като задвижван от цели беше заблуда? С “тъй го исках аз” той отвоюва обратно съдбата си, придава ценностен индекс на невинното ставане, безсилието му се превръща в сила, неутралното в добро. Той става творец на ценности. Но защо това да е толкова по-различно от представения в началото на този текст (и оставен да почака) мотив за бунта на робския морал? Нима “робите” не създават ценности, нима не пресъздават собствената си слабост като сила? Ницше беше крайно подражен от арогантното им осмеляване да нарекат положението си на слаби извоювано, своя заслуга. Но да преосмислят наратива на собственото си положение, да го видят като пожелано, нима това е толкова различно от “тъй го исках аз” на свръхчовека? С какво положително санкционираният от Ницше творец на ценности превъзхожда твореца на ценности на религиозния морал, в какво неговата революция е по-издържана, ако илюзиите, подкопаващи моралните значения, се намесват и в изковаването на новите?

Струва ми се, че отговорът може да се потърси в различната функция, която тези така наречени “илюзии” играят в двете ценностни парадигми. Оказа се, че малко или много тези илюзии според Ницше са нужни на човека; той не може да постои в един свят без никакви ориентири, смисли и значения, без цели и причинност. Но докато човекът на настоящето търси тези твърдини в някакви висши инстанции, неща сами по себе си, бог, наднебесно пространство, човекът на бъдещето приема със спокойствие липсата на такива, прегръща ролята си на елемент сред множеството на едно непреднамерено тук-и-сега. Той е проумял ритъма на ненасоченото, но безкрайно повтарящо се движение на случването в света, но е *избрал* да го направи своя съдба. Преминал през кладата на губенето на смисъл, развенчаването на волята, разколебаването на основанията, неговото приемане на статуквото не е примиренческо, а завоевателско. Именно така се твори ценност – не в режима на самозаблуденото идеализиране, а в конюнктурата на завареното. Първоначалното осъзнаване на необходимостта на световния ход отнема от отговорността на човека, но го оставя захвърлен в “непосилната лекота” на едно безтегловно битие. Той обаче се възправя и сам поема наново отговорността за себе си и света. Така го поисках и така го благославям, това е дръзка форма на човешкото себевъзможване, която преработва хода на събитията като форма на неговата собствена воля, измерение на собствената му експанзия. Волята като пораждащ принцип може да е илюзия, но волята като проект за визуализация на потока на случването е важен инструмент. По този начин случващото се не предизвиква *ressentiment*, нито пък води до нихилизъм, а се интерпретира като израз на удовлетворение на изконния и неизменен принцип на волята за власт като стремеж на всяко нещо към растеж и усвояване. Модусът на промяната се сменя от безцелен в организиран благодарение на илюзията за волята като причина. Но човекът на бъдещето си е извоювал правото на такава илюзия, осъзнавайки, че тя е средство, изработено по формулата воля – отричане – воля’.

Във *Воля за власт* откриваме нишани в тази насока:

- “Цел и средство”
- “Причина и следствие”
- “Субект и обект”
- “Действие и страдание”
- “Нещо само по себе си и явление”

като интерпретации (не като факти) и до каква степен може би *необходим* интерпретации? (като „съхраняващи се“) – все в смисъла на една воля за власт.

(Nietzsche, 2016 589)

Или:

“Ценността на всяко *обезценяване*. – Изискването ми е *действащият* да бъде върнат отново в действието, след като понятиен е бил отстранен от него и с това действието е било изпразнено; правенето *на нещо*, “целта”, “намерението”, “предназначението” да бъдат върнати обратно в действието, след като са били изкуствено отстранени от него и с това то е било изпразнено.

Всички “предназначения”, “цели”, “смисли” са просто изражения и метаморфози на една воля, присъща на всички събития: волята за власт. Да имаш предназначения, цели, намерения, *да искаш* по принцип, е същото като да искаш да бъдеш *по-силен*, да искаш да растеш – и също да искаш и *средствата за това*.” (Nietzsche, 2016 675)

Всички “факти”, които сме прозрели като илюзии и с това отстранили от разказа за света и себе си, ги връщаме отново, но вече осмислени като интерпретации. Така усвояваме иначе неоразмерения по нашата мяра свят, опазвайки се от фундаментални заблуждения. Функционалните илюзии са необходими на човека, защото посредством тях той постига някакво удовлетворение. В смекчения режим на интерпретации те изграждат един по-дружелюбен и съобразен ни свят, проектирайки оптиката на човешката воля за власт.

Ако се върнем в края на този текст към поставените в неговото начало чудения относно безпрепятствеността на трансформацията от човек към свръхчовек, можем да заключим, че поне тези конкретни чудения са по-скоро лишени от основание. Опорните точки на човека на настоящето и този на бъдещето може да са същите, но те работят в различни режими при двамата. Тук нямаме противоречие, защото макар и човекът на бъдещето първо да ги е отхвърлил, а после приел, той ги е приел – както би казал Аристотел – в различно отношение. Този подход на възприемане на първоначално осъждани постановки след процес на преработка, свиване на валидността им и пренастройване на функцията им е интересен и по моему донякъде неизбежен начин за принципно “решаване” на различни проблематични теоретично-фундаментални положения. Някои предразположения на човешките модуси на познание са толкова надълбоко вкоренени, че дори да ги намерим за смислово порочни, не е толкова просто отведнъж да се отървем от тях. Може да се случи така, че в опита си радикално да

избягаме от техните теоретични клещи, без да усетим да се върнем отново в тях, но вече по един по-скрит – а с това и по-опасен – начин. И то защото в бързината си да ги отречем изцяло, не съумяваме да схванем добре смисъла на тяхното наличие и с това да преработим липсата им конструктивно. Ницшевият подход като да ни дава един пример за това как можем да не обръщаме изцяло гръб на “илюзиите”, да не ги изкореняваме тотално, а да ги държим под око, като ги инструментализираме. Не само защото ако изцяло ги отстраним, можем да ги забравим и те да се върнат отново, пременени. Но също и защото на мястото на рязко отворилото се празно пространство от предната “илюзия” лесно се настанява нова.

Бележки

[*] Терминът *Unschuld des Werdens* превеждам като невинност на ставането. В българския цитат от “Залезът на боговете” *das Werden* е преведено като “бъдното”, но ми се струва, че този превод не е най-удачният и отнема важния акцент върху динамичността и незавършеността на оригиналното *das Werden*. Възприетият превод на английски – *becoming* – също съответства на “ставане”, а не на “бъдно”.

Литература / References

- Arendt, H. (1981). *The Life of the Mind*. San Diego: A Harvest Book - Harcourt, Inc.
- Nietzsche, F. (1990). *Tay reche Zaratustra*. Sofia: Hristo Botev.
- Nietzsche, F. (1992). *Chetirite veliki zabludi*. От *Zalezat na bogovete*. Sofia: Hristo Botev.
- Nietzsche, F. (2000). *Kym genealogiyata na morala*. Sofia: Zahari Stoyanov.
- Nietzsche, F. (2016). *Der Wille zur Macht*. Altenmünster: Jazzybee Verlag Jürgen Beck.
- Nietzsche, F. (n.d.). Digitale Kritische Gesamtausgabe Werke und Briefe. *Nachgelassene Fragmente Herbst 1885 — Herbst 1886*. (P. D'Iorio., Ed.) Paris. Retrieved from Digitale Kritische Gesamtausgabe Werke und Briefe: <http://doc.nietzschesource.org>.
- Nietzsche, F. (n.d.). Digitale Kritische Gesamtausgabe Werke und Briefe. *Nachgelassene Fragmente Winter 1883–1884*. (P. D'Iorio., Ed.) Paris.